

Dr. Danica Pinterović

Povijest Našica

(povodom iskapanja 1953. i 1954. godine)

I.

ISKAPANJE SREDOVJEČNE ZGRADE U NAŠICAMA

Na platou, zvanom Klara, na zapadu franjevačkog samostana u Našicama, trebale su se u godini 1953. graditi stambene kuće za potrebe JNA. Kad se počelo rušenjem zidane ograde oko rečenog zemljišta i rušenjem kapelice sv. Klare, doznajući za to Konzervatorski zavod u Zagrebu upozorio je na historijski značaj tog zemljišta, a Urbanistički institut u Zagrebu nije odobrio lokaciju novih zgrada.

Postojala su dva momenta zbog kojih su i svi neupućeni u Zakon o čuvanju spomenika kulture morali zastati i razmišljati. Prvo, na rečenom zemljištu, koje je zapravo jedan plato na brdašcu zapadno od franjevačkog samostana, bilo je na površini od davnine razbacanog građevinskog materijala (kamenja i opeka), što je bilo dobro poznato starijim Našičanima, a i mlađima, naročito zato, što su Nijemci u prošlom ratu gradeći svoje bunkere i rovove na tom brdašcu, još više toga materijala razbacali po površini. Taj materijal dao im je znak, da je tu već nešto bilo i da to zemljište bez prethodnog istraživanja sigurno nije pogodno za novogradnje. Drugo, ispod brdašca, koje mnogi Našičani naprosto zovu Klara, nalazila se još iz 18. st. kapelica sv. Klare. Takove kapelice, kao i razni drugi sakralni i zavjetni objekti često označuju, da je na nekom mjestu nešto bilo ili se desilo, na pr. da je bila neka crkva, samostan, ili neka granica, ili da se tu desilo neko umorstvo, boj, nesretni slučaj, etc. Stoga takove objekte baš zbog historijskih razloga, ne treba rušiti, već ih čuvati kao putokaze i pomagala u istraživanju naše, u mnogo slučajeva još neistražene prošlosti.

U konkretnom slučaju imamo ovaj koneksus: 1. iz 18. st. postoje zapisi, da su na zapadu od franjevačkog samostana viđene ruševine, vjerojatno, od samostana klarisa; 2. kapela sv. Klare bila je sagrađena g. 1761., (vjerojatno za uspomenu na nekadanji samostan klarisa), dakle u 18. st., podno brdašca, gdje su se tada još vidale ruševine; i 3. još u 20. st. vide se na tom brdašcu doduše ne više ruševine već porazbacano

kamenje i građevinski materijal, ali tradicija o samostanu klarisa nije više živa.

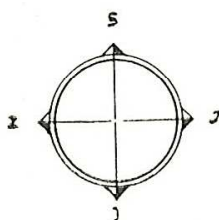
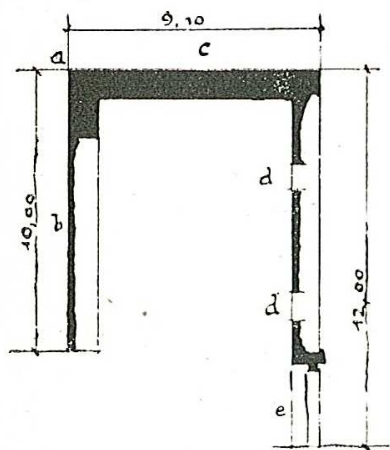
Konzervatorski zavod je dakle nakon izvještaja svoga izaslanika prof. Anđele Horvat, koja je na sve te momente upozorila, povjerio Muzeju Slavonije kao nadležnom muzeju za ovaj teren zadatak, da ispita i prouči teren na brdašcu i da tako iščupa iz zaborava jedan važan podatak iz prošlosti Našica. Tek dok se teren dokraja ispita iskapanjem ruševina, njihovim mjerenjem, fotografiranjem i crtanjem, dakle ispita s potrebnom dokumentacijom, pristupit će se problemu, kako da se taj lijepi plato, odakle se širi nesumnjivo najljepši vidik na Krndiju i Papuk, na okolne šume i doline, livade i polja, urbanistički najpravičnije iskoristi i uredi.

Već u septembru 1953. počeli su službenici Muzeja Slavonije sondiranjem terena, te su na nekoliko mjesta ispod neravne površine platoa naišli na 1 do 1,30 m debele zidove od kamena krečnjaka, pješčanika i rječnog kamenja. Na mjestu a) (usporedi skicu br. 1) naišli su na ugaoni zid, visok samo 0,60, građen od tesanog kamena, dok je niže u temeljima bio građen od netesanog kamena. Iskapanjem na tom mjestu ustanovilo se, da temelji na toj strani idu 3,5 m duboko, što ukazuje na to da su oni morali nositi neki masivni objekat. Od polazne tačke a) išlo se pravcem na jug tragom zida cca 10 m daleko, i pravcem na istok cca 9 m daleko, ali je tu zid skretao prema jugu. Na mjestu d), d) nalaze se u dubini od cca 1,5 m profilacije podrumskih prozora, a još dublje, malo dalje kod e) nađene su 2 kamene stepenice na ulazu u podrum.

Otprilike 50 m udaljeno od spomenutog ugacnog zida u pravcu prema jugu nađen je (kod f) još jedan ugaoni zid u malo većoj dubini (jer je bio rušen i jer je tu za vrijeme rata bio bunker). Na kraju dvonedjeljnog iskapanja u sept. 1953. (sa šest do osam radnika), rezultat je bio, kako ga prikazuje skica broj 1.

Ustanovljeno je, da je uglavnom struktura kamenja ista kao onoga, koji se danas još lomi kod mjesta Gradca (7 km udaljeno od Našica). Među tesanim kamenjem, vađenim iz zarušenih partijske zgrade bilo je i profilovanih, koji su jamačno služili kao vijenci ili kao okviri za prozore i vrata. Među urušanim materijalom bilo je i opeka malog i nepravilnog formata (vel. 23 x 11 x 6 cm), tankih opeka za oplatu ili za pod (1,5 cm debelih), te crijepova s velikim kvrgama. Od keramike našlo se veoma mnogo fragmenata, koji po fakturi i obliku nesumnjivo ukazuju na kasniji srednji vijek, a pripadaju lončićima, vrčevima i kupicama. Među njima se ističu rbine svijetlo-žućkaste boje, od fine čiste zemlje, a na nekima od njih ima crvenom bojom naslikani mrežasti ukras. Zanimivo je konstatirati, da su službenici Muzeja Slavonije g. 1948. prilikom jednog probnog iskapanja u Našicama u Radićevoj ulici broj 22. naišli na isti tip ove finije keramike. Ipak se zasada još ne može učiniti nikakova konstatacija u pogledu ove finije keramike.

S rečenoga platoa vidi se u daljini prema SZ prastara crkvice sv. Martina, koja se, kao i okolni teren, u srednjem vijeku spominje kao »possessio Scent Martun« (nekad posjed reda Templara). Po obliku to je mala jednobrodna crkvice s apsidom i drvenim tornjićem, koja također dominira na jednoj uzvisini nedaleko sela Martina. Uočljivo je, da

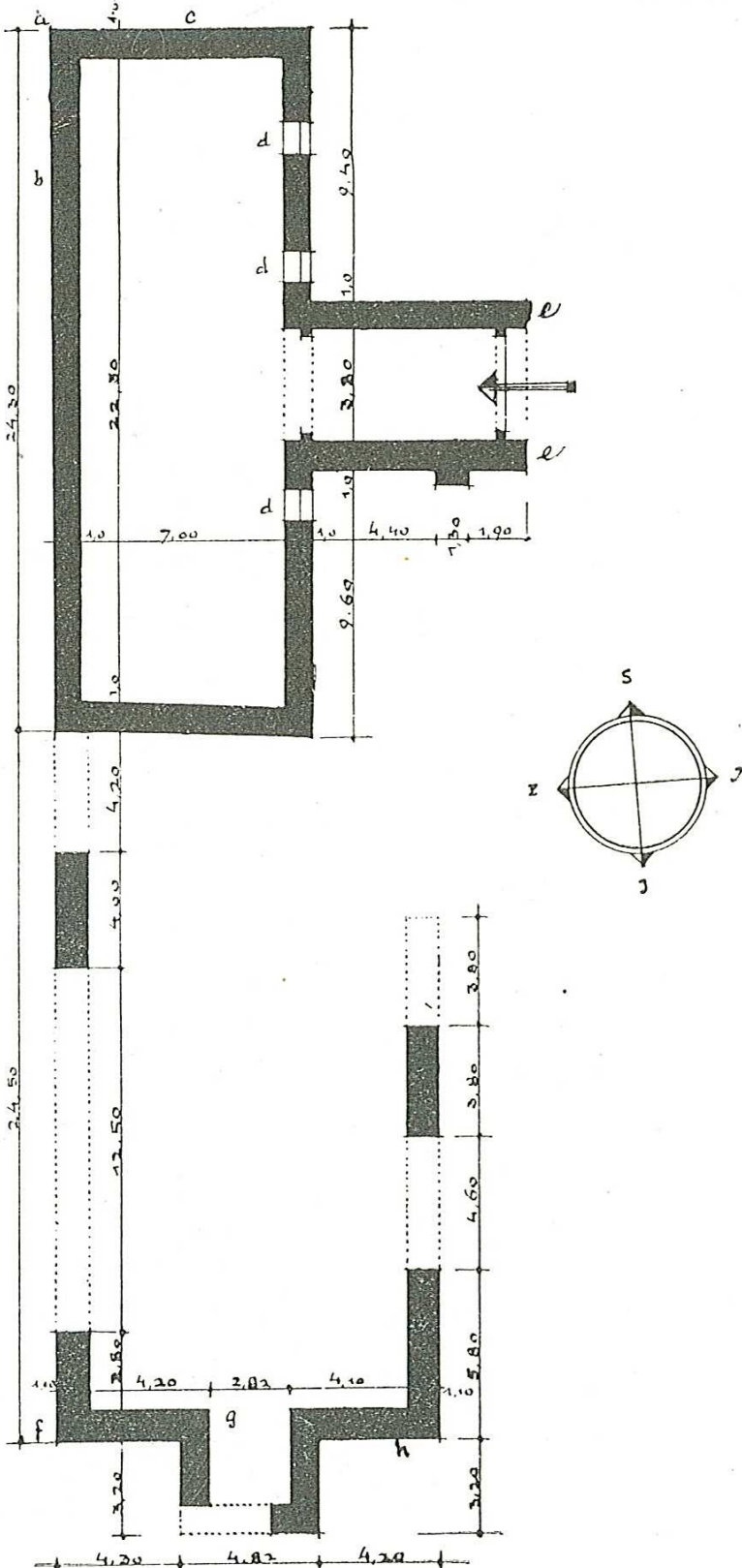

- a) prvi ugaoni zid
- b) zid, dug 10 m
- c) zid, dug 9 m
- d), d) prozori
- e) ulaz u podrum
- f) drugi ugaoni zid
- g) negativna sonda
- h) pozitivna sonda, t. j. otkriven je zid
- i) negativna sonda.

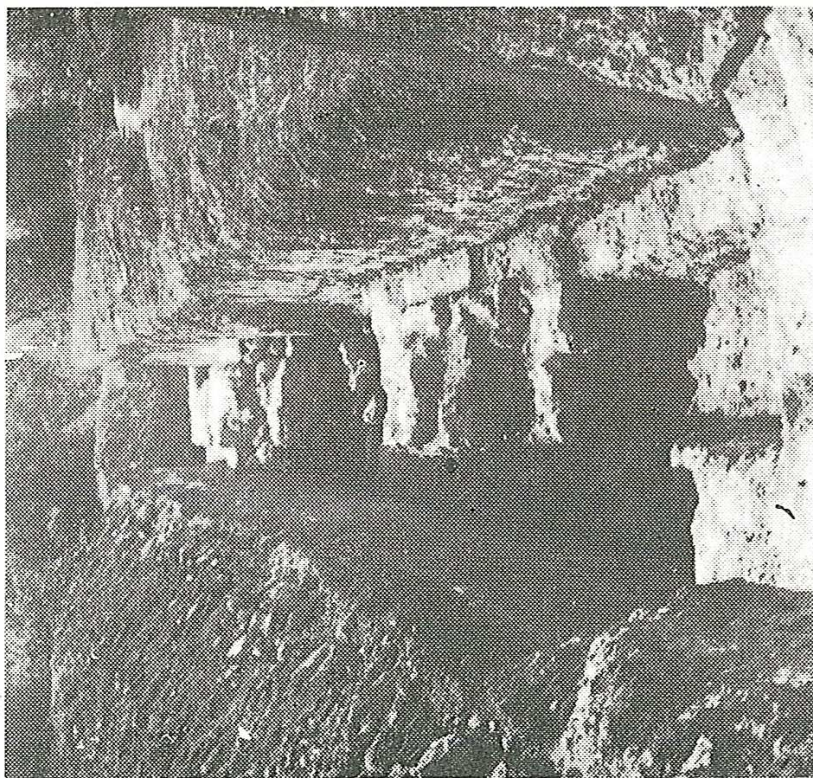

Skica br. 1
ISKAPANJA NA BRDU KLARA GOD. 1953.

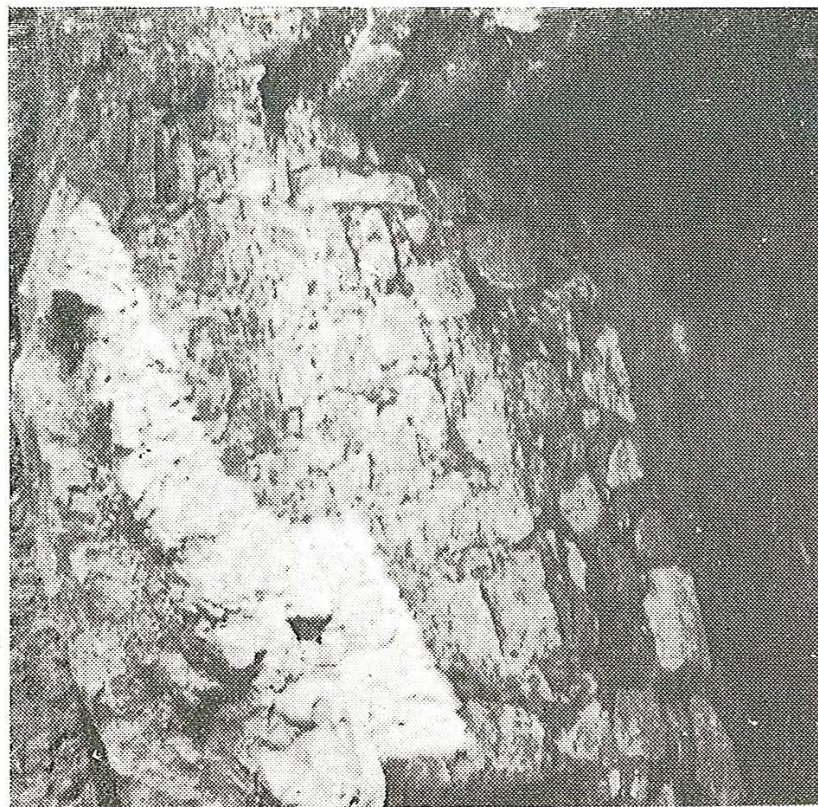
ISKAPANJE NA BRDU KLARA GOD. 1954.

Skica br. 2

Partija zida kod e)

Ist. zid južne zgrade

Iskapanje u Našicama

je ona u osnovnoj konstrukciji sačuvana iz srednjega vijeka. U temeljima čini se, da je građena od kamena one okolice, a u unutrašnjosti ostale su desno od oltara 2 male gotičke niše.

U selu Martin, postoji vrlo stari tip seljačkih kuća od naboja s krovom od trske, u vrlo sitnim proporcijama. Ovakav najprimitivniji način građenja seljačke kuće sigurno je trajao kroz stoljeća, i on je bio jedini mogući način građenja u ovim krajevima za neslobodnog i ekonomski izrabljivanog kmeta.

Nedaleko pomenutog sela Gradca nalaze se na obronku Krndije ruševine. »Bedemgrada«, jedne sredovječne utvrde, kojoj se sačuvao samo toranj. Sadašnji franjevački samostan i crkva postojali su već u srednjem vijeku, dakako ne u svom današnjem obliku: ipak crkva svojom izduženom lađom i zazidanim gotskim prozorima (koji se na prislonjenom samostanskom tavanu još i danas vide) odaje svoju prvotnu gotšku koncepciju.

Ruševine dakle, koje iskavamo, crkva sv. Martina, seljačke kućice od naboja s krovom od trske. Bedemgrad, i gotički detalji franjevačke crkve jesu elementi, pomoću kojih se može bar donekle rekonstruirati slika sredovječnih Našica. Premda sredovječni dokumenti govore, da je kod Našica bio »castrum« t. j. utvrda, i premda je nedaleko Bedemgrad, ipak se zasada ne može ustanoviti, da li je »castrum« Bedemgrad, ili se on mora negdje drugdje bliže Našicama tražiti.¹

Feudalci i kler zapremili su dominantna mjesta sa svojim kamenitim zgradama, a seljak kmet stanovao je po okolnim zaseocima u niskim kućicama od naboja s krovom od trske. Ovaj kontrast rječito govori o ekonomskoj i društvenoj strukturi srednjega vijeka.

U augustu ove godine nastavljeno je ispitivanje ovoga terena uz novčanu pomoć NO-a gradske općine i kotara Našice, kao i Muzeja Slavonije.

Kroz 4 nedjelje rada sa 16 do 18 radnika, rezultat iskapanja je danas ovaj: na zapadnom rubu plato-a izišle su konture jedne simetrične zgrade u temeljima, vel. 24.30 x 8.90 m (vidi skicu br. 2). Na istočnoj njenoj strani nalaze se donje profilacije podrumskih prozora (d, d, d,) i ulaz u podrum, 3,80 m širok, između dva zida 7,50 m dugačka (e, e) i 1 m debela.

Na jugozapadnoj strani platoa otkriveni su temelji jedne zgrade, kojoj se oblik još ne da ustanoviti, jer su joj zidovi na mnogo mjesta vađeni, te se samo naslućuju po nasipu od građevnog materijala. Čini se, da je bila tik do prve zgrade, široka 13,50 m, dugačka 24,50 m. Tlocrt njenog temelja na južnoj strani ukazuje na neku izbočinu (svetište?, ulaz?).

Istočno od oba objekta načinjeno je 17 sonda, ali je tek jedna pozitivna u blizini sjeverne zgrade.

NO gradske općine stavio je za iduću godinu u izgled dovoljno novčanih sredstava, da bi se ovo ispitivanje moglo do kraja u toku proljetnih i ljetnih mjeseci izvršiti, a tek onda će se potpun rezultat iskapanja moći objaviti s potrebnom dokumentacijom.

¹ Vidi Szabo, Sredovječni gradovi, Zagreb, 1920, str. 136.

II

HISTORIJAT NAŠICA

Rimsko doba. Rimske »tabulae« i »itineraria« imaju označene ceste i stanice (»mansiones« i »mutationes«), kao i njihove udaljenosti. Tako itinerarij Antoninov (sastavljen je u doba cara Karakale, 211.—217.) označuje cestu: »Inicero—Stravianis—Mursa«. Inicerum smatra se da je bio negdje oko Požege, a Stravianae oko Našica. Kukuljević¹ držeći se Šafarika smatra, da su Stravianae Gradac kod Našica, jer su tu prastare zidine. Neki tumače, da su Stravianae Našice, ali to nije vjerojatno, jer u Našicama dosada nisu ustanovljeni nalazi iz rimskog vremena.

Srednji vijek. U sredovječnim listinama nalazimo, da se g. 1229. prvi puta spominju Našice i »našička rijeka«. To je listina, kojom ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. (vladao od 1205. do 1235.)² potvrđuje knezu Marcelu Pakračkome od plemena Teten obiteljski posjed Osuvak (Ozyag, zove se po istoimenom mjestu, koje je bilo po istraživanju dra Bösendorfera između Donjeg Miholica i Sv. Đurđa). U listini, koju je potpisao i poznati ban, odnosno palatin Jula, točno se opisuju međe posjeda, koje se dotiču, sijeku ili teku uz šume, rijeke, potoke, livade, močvare ili drumove, a često su markirane stablima ili kamenjem, označenim znakom križa. Baš ova listina sadrži mnoštvo dragocijenih, toponomastičkih podataka za srednji vijek. Kod označivanja istočne granice posjeda Osuvak spominje se nakon »Motuchine« i rijeke »Bokvyk« (Bukvik) i granica uz »fluvium Nekche«. Našice su se dakle u 13. st. (a sigurno i ranije) zvale Nekche i tu je tekao potok istoga imena.

Listina iz godine 1239.³ daje nam na znanje, da je pečujski biskup Bartol ustupio templarima svoju desetinu u Našicama, koje se ovdje nazivlju »Nessicha«. Pečujski biskup imao je staro pravo na desetinu od marturine (kunovina), koja se u cosegu njegove biskupije morala davati kralju ili banu, a poveljom od 1239. on to svoje pravo na posjedu Našica ustupa templarima. U tekstu povelje ima još jedna zanimljiva višest: ako bi se u okolini Našica našao rudnik zlata ili srebra, onda bi templari imali da plaćaju pečujskom biskupu 1/10 od prihoda rudokopa. Dakle u 13. st. nalaze se u Našicama templari, a u duhovnom pogledu Našice spadaju pod jurisdikciju pečujskog biskupa.

Templarski viteški red nastao je g. 1118. u Jerusalimu, a imade pravila slična redu cistercita. U Hrvatskoj su se templari najprije nastanili u Vrani 1169. g., a odatle se razidu po Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj. Po Klaiću⁴ je herceg Bela za vladanja Andrije II. nastanio u Hrvatskoj i Slavoniji dominikance, franjevece i druge redove, a u Topuskom on već rješava parbe između cistercita i templara. Poslije, kad je Bela vladao kao kralj, zapovjedio je svome bratu hercegu Kolomanu da oduzme templarima zemlje, jer je Bela htio kruni vratiti sva imanja, koja je njegov lakomisleni i rasipni otac porazdavao redovima⁵. Prema tome nije nevjerojatno, da su templari već u samom početku 13. st. došli u posjed Našica. Kad je papa Klement V.

¹ Panonija rimska, u Radu br. 23.

² Smičiklas, Cod. diplom. III, str. 320—324.

³ Smičiklas, Cod. diplom. IV, str. 80, 81.

⁴ Klaić, Povjest Hrvata, sv. I, str. 209.

⁵ Klaić, Povjest Hrvata, sv. I, str. 216.

ukinuo ovaj red 1312. g. zauzmu prema papskoj odluci njihove posjede Ivanovci ili hospitalci, također viteški red, koji se u 12. st. uselio u Hrvatsku i to najprije u Marču, a nakon ukinuća templarskog reda u Vranu. Poslije su se po otoku Rodu prozvali »rodskim vitezovima«, a od 16. st. dalje po Malti »malteškim vitezovima«.

Viteški redovi bili su najorganizovanija snaga krstaških država. Kad su izgubili svoje posjede na Istoku, prenijeli su svoju djelatnost na zapad, ali se nisu ograničavali samo na sticanje zemlje, već su svoja bogatstva koristili u razgranjenim bankarskim poslovima.

Godine 1240. dariva hrvatski herceg Koloman (brat kralja Bele IV., 1235. do 1270.) svom peharniku »dapiferu«, Dimitriji od plemena Aba posjed Našice. Najprije se u povelji¹ nabrajaju velike zasluge Dimitrijeve u ratu i miru, zbog kojih Dimitrije za nagradu dobiva »terram Nekcha«, prijašnji posjed bana Jule, koji je poslije njegova zarobljenja pripao natrag kruni, ali se sada s pristankom Kolomanova brata, ugarsko-hrvatskog kralja Bele, sa svim pripacima i kunovinom predaje peharniku Dimitriju i njegovim baštinicima i nasljednicima na trajno posjedovanje. Tu se već nalazimo u jeku borbe kraljeva s visokim plemstvom. Ban Jula pobunio se protiv krune i zato bude kažnjen konfiskacijom posjeda, a Dimitrije »de genere Aba« za svoju vjernost kruni biva nagrađen posjedom »terrae Nekcha«. Abe su visoko plemstvo ugarsko, u rodu s dinastijom Arpadovića, a našički Abe, koji su tu vladali preko 160 godina samo su jedna od mnogih grana tog moćnog plemena. U hrvatskoj je povijesti dobro poznat palatin i ban Omodej iz plemena Aba, koji je bio na strani protivnika Anžuvina Karla Roberta u 14. st.²

God. 1250.³ ugarsko-hrvatski kralj Bela dariva jednom poveljom Filipa i Lovrinca od plemena Radova nekim zemljama u županiji požeškoj, te kod određivanja granica na jednom mjestu spominje, da sa »Juba gorice« granica silazi na veliki drum, »in viam magnam«, koja dolazi »de Nekche«. Da li je ta »via magna«, koja se još nekoliko puta spominje u listinama kod Našica, stara rimska cesta s Antoninovog itinerara, to se ne može tvrditi, ali je vjerojatno, da se i ovdje, kao i drugdje u srednjem vijeku promet kretao još očuvanim rimskim cestama. Pri tom ne moramo cestu tražiti baš kod današnjeg mjesta Našica, već u okolini, jer listine kod označivanja granica spominju posjed Našica, a taj je bio prostran.

U 14. st., god. 1310.⁴ ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert iz dinastije Anžu dariva prijašnji templarski posjed u Našicama Aleksandru od plemena Aba, da ga nagradi za vjernost u borbi, koju je Karlo pristupanju na prijestolje vodio s protukandidatima. Tu se kaže, da mu kralj dariva posjed templara Nekcha, koji je nekad ban Jula, prethodnik i rođak Aleksandrov izgubio, te je prešao u posjed templara, ali su i ovi zbog svojih mana i grijehova bili od »sv. rimske stolice« kažnjeni. Posjed se dariva Aleksandru i njegovim nasljednicima sa svim pripacima i koristima pod istim granicama.

Ovi podaci iz listina 13. i 14. st. mogu se zaokružiti ovako: na početku 13. st. posjeduju Našice još templari i ban Jula. God. 1240. banu

¹ Smičiklas, op. cit. IV, str. 102—104.

² Klaić, op. cit. sv. II/1, str. 24.

³ Smičiklas, op. cit. IV, str. 433—436.

⁴ Smičiklas, op. cit. VIII, str. 263—265.

Juli zbog nevjere oduzimlju zemlju i prenose je na Dimitrija od plemena Aba. God. 1310. kralj Karlo predaje Aleksandru od plemena Aba svu zemlju, i templarsku i bana Jule.

God. 1311.¹, dakle već iduće godine, dijele se pred kaptolom požeškim u posjedima ugarskim i hrvatskim sinovi braće Aleksandra i Petra de genere Aba, a radi se o posjedu »Nekche, Pagarach« (Podgorač) i drugima u Slavoniji, kao i o nekim zemljama u Ugarskoj.

God. 1312.² Karlo jednom svojom poveljom dariva Aleksandra od plemena Aba posjedom templara sv. Martin kod Našica. Tu se kaže, da je taj Aleksandar sin grofa Aleksandra »de Lypolch generis Aba« i da je on dokazao veliku vjernost kralju i stoga mu se daje templarski posjed »Scent Martun«, koji je ban Jula, prethodnik i rođak Aleksandrov izuzeo od posjeda Nekche i dao templarima. no kako su se ovi osramotili i bili lišeni svojih posjeda, kralj taj posjed u istim granicama daje Aleksandru i njegovim potomcima i nasljednicima; ujedno mu kralj zbog njegove sigurnosti u onom nemirnom vremenu dopušta, da si na posjedu »Scenmortun« sagrađi »castrum« i da to slobodno učini svojim novcem, kao na svom vlastitom baštinjenom posjedu. Da li je taj »castrum« ikada sagrađen i gdje je bio, to se ne zna.

God. 1329.³ uručuje požeški kaptol meštru Demetriju, sinu »Alexandri de Nekche« dio posjeda Leskovice (koji graniči s posjedom Nekche) sa oranicama, šumama, livadama i vinogradima.

Godine 1350.⁴ bila je pred bosanskim kaptolom u Đakovu rasprava između magistra Denka Našičkog i Filipa Koroga Lovrina radi posjeda Ladislavovca, Luke i Jagodnje. Ovdje se samo spominje »magister Denk de Nekche«, ali se ne kaže, da je od plemena Aba, međutim nema sumnje da jest, jer su i iza njega još bili Abe u Našicama. Denk je morao po starom pravnom običaju »super terram iurare« t. j. zakleti se na jednom mjestu nad prijepornom zemljom, da zemlja njemu po baštinskom pravu pripada. Njegov protivnik Filip Korog ipak je tvrdio, da je Denk i u zakletvi lagao i varao.

God. 1361.⁵ prior Ivanovaca na svečanom kaptolu toga reda u Dubici dariva nekog župana nekom zemljom u župi dubičkoj, koja je tome redu poslije ukinuća templarskog reda pripala. Ovom skupu prisustvovao je uz ostale fratre i frater Bernardin »preceptor domus nostre de Nasycha«. Gdje je mogao u Našicama biti templarski, pa poslije ivanovčki samostan, o tome nema nikakovih zapisa.

God. 1367.⁶ požeški kaptol izvješćuje kralja Ljudevita Anžijskog (vladao od 1342. do 1382.) o nekom sporu i diobi dobara, te se kod ovisivanja granica opet spominje »prope magnam viam que dividit inter Nekche et Granicha«.

¹ Smičiklas, op. cit. VIII, str. 301—304.

² Smičiklas, op. cit. VIII, str. 325—329.

³ Smičiklas, op. cit. IX, str. 474—475.

⁴ Smičiklas, op. cit. XI, str. 568—570 i Fermendžin, Acta Bosnae u Mon. sp. hist. Slav. merid. Zagreb, 1892, str. 30.

⁵ Smičiklas, op. cit. XIII, str. 153. 154.

⁶ Smičiklas, op. cit. XIV, str. 84—89.

Uvijek je dakle, i u rimsko i sredovječno doba kod Našica vodio promet preko Krndije u Požešku dolinu. I danas Našice leže na raskršću pruga prema Osijeku, Virčvitici, Donjem Miholjcu i Pleternici.

U 15. st. spominje se »castrum. Nekchewar« ili »castrum Nekche« u više navrata, kako to donosi Csánki¹ iz materijala državnog arhiva u Budimpešti i iz razne druge arhivske građe. On tvrdi, da je tu tvrđu sagradilo pleme Aba, koje ju drži u svojoj vlasti sve do 15. st. dok Žigmund, sin Aleksandrov iz plemena Aba ne pada u nemilost kralja Žigmunda iz porodice Luksemburg, te ju ovaj g. 1403., a ponovo i 1405. poklanja Davidu Lackoviću de Szant, županu Fejerske županije i njegovu bratu. G. 1406. grad je opet u rukama kraljevim, jer su ga Lackovići zamijenili za grad Solyomkö u biharskoj županiji. — God. 1407. prodade kralj Našice za 17.500 for., a još iste godine pokloni ga sasvim palatinu Nikoli Gorjanskom i bratu Ivanu, obećavši im osobitu zaštitu protiv Trentula i Sečija. Trentuli su naime držali da imaju pravo na taj grad još po nekom nasljednom ugovoru sa Žigmundom Našičkim iz g. 1396. Gorjanski ga međutim drže kroz čitavi XV. vijek. Drži ga đapače i udovica Joba Gorjanskog, Fruzina, g. 1489.

Po ugovoru, koji je g. 1490. poslije smrti Matije Korvina utanačio herceg Ivan Korvin s prelatima i barunima, pristašama češkog kralja Vladislava, trebalo je da i Našice uz mnogobrojne ostale posjede pripadnu hercegu Ivanu, ako on ne bi bio izabran za ugarskog i hrvatskog kralja. Ivan će, čim bi tko drugi bio izabran za kralja ugarskog i hrvatskog, biti izabran za kralja Bosne, za hercega kraljevine Slavonije i za bana u kraljevinama Dalmaciji i Hrvatskoj. Ugovor sadrži odredbe o posjedovanjima hercega u Ugarskoj, Hrvatskoj i austrijskim zemljama. Tom se prilikom spominje Voćin, Novi grad, Našice, Biela Stijena i dr., da će pripasti hercegu, ako poslije smrti tadanih posjednika zakonski dođu u vlast krune kraljevstva Ugarskog.² Vladislav je zaista kao kralj zamčio Ivanu velike njegove posjede, tako da je Ivan postao najbogatiji velikaš u Hrvatskoj. Umro je g. 1504.

G. 1506. i 1507. nalazimo Našice u vlasti knezova Pločkih.

G. 1407. spadaju na to vlastelinstvo osim Našica ova mjesta: Gornja i Donja Barázda, Homok, Váralja, Radostelke, Magiczscavölgye, Jasztrebja, dvije Kaszarne, Vatvölgye, Cziglenia, Baratokfalva, Taino, Sztricz-Miklós-telke, Méh-Bálint-telke, Feiesvölgye, Lubcdertelke, Poreczje, Donje Našice, Vlazenyak, Jusafalva, Ogorgyancz, Mladnovcz, Gregasovcz, Vosztiarovcz, Tivanovcz, Petrovcz, Csotincz, Dimitrovcz, Stepanovcz, Markovcz, Vkojovcz, Martinisovcz, Zerdilovcz, Babafalva, Kerek-András-telke, Kamarovcz, Gcsznogincz, Szelcsincz, Vidakavocz, Kreksincz, Luzsancz, Gojanovcz, Szicsan, Sztanisa, Osztrikovcz, Kohnya, Gampsinz, Miklosovcz, Tamasovcz, Ilkovcz, Kerekovcz, Tiborjovcz, Szupkovcz, Erdilovcz, Gregorvölgye, Bleskovcz, Dimitrovcz, Czremosvölgye, Papfalva, To-

¹ Csánki Dezső, Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak karában, II. sv. Budapest, 1894, str. 456 i 457, i Bösendorfer, Crnice iz slav. povijesti, Osijek, 1910, str. 104.

² Vidi Petar Karlić, Izbor i krunisanje Vladislava, kralja češkog za kralja ugarskog i hrvatskog, u Nastavnom vjesniku XIV, 1906, str. 499.

linč, A p á c z a f a l v a¹, Hvostina, Jánostelke i Balazstelke; zatim Podgoráč sa pripadnim mjestima: Lucsán, Luzsancz, Velye, Motos (puszta), Toliszlovcz, Dragcsinafalva, Prikajacz, Radinovcz, Magyarovcz, Hranitavajovcz, Prévrtinovcz, Povlcze, Dobrisovcz, ... olczvarpucz, Velenczia, Dobovik, Hinkovcz, Vapnenicza, Odorjanovcz, Kandalovcz, Nadesincz, Hvalenovcz, Ivanovcz, Nenakovcz, Totarovcz i Tovariscovcz.

Tada je to vlastelinstvo ležalo u cisdravskoj baranjskoj županiji, kojoj su granice prešle Dravu na istoku kod Retfale, te išle južno od Čepina na Brođance i Habjanovce, onda na Vuku u okolici Budimaca sve do Podgorača i našičkih planina. Jugozapadno od Motičine išla je međa Baranje na siever, da se onda iza Orahovice, taknuv se vlastelinstva osuvačkog spusti na Dravu. Ovaj prekodravski dio Baranje ležao je u arhiđakonatu csuvačkom (Ozyag), koji je pripadao pečujskoj biskupiji².

Kako smo vidjeli u 13. i 14. st. spominje se osim »fluvijs Nekche«, i »possessio Nekche«. »via magna«, a također i »castrum« g. 1312. na posjedu »Senmortum«. Prema Bösendorferu, odn. Csánkiju³ spominje se i »oppidum Nekche« g. 1403. i 1407., a »civitas Nekche« g. 1408.

Doba Aba u Našicama, t. j. 13. i 14. vijek i doba ostalog plemstva (Lackovići i Gorjanski), t. j. 15. vijek, doba je jedne razvojne faze feudalne epohe, koje je okarakterisano razvitkom novčane rente i razvitkom gradova⁴. Kad je kralj Koloman odredio, da se marturina plaća u novcu učinjen je početak postepenog prelaženja od radne i prirodne rente na novčanu, a taj prelaz djelovao je na položaj kmetova. Položaj je ovisio o količini rente, koju je kmet bio dužan davati vlastelinu. Seljaci, koji su uživali zemlje castra i potpadali pod jurisdikciju comesa castru, bili su obvezani na vojničku službu. Kad je počelo odvajanje obrta i trgovine od zemljoradnje, počele su se razvijati varoši, kao središta obrta i trgovine. Obrtnik i trgovac naseljuju se uz vlastelinsko sjedište, t. j. dvorac, samostan ili castrum. Tada je vlastelin konzument trovačke robe, on novcem, koji mu je dao kmet, kupuje proizvode obrtnika i trgovca, a kmet je mogao prodati obrtniku proizvode sa svoga selišta.

Osim kmetova bilo je i »serva« i »ancilla« (slugu i sluškinja), koji su služili kakovog vlastelina ili su vršili službu u samostanima.

Moramo zamisliti, da su ove opće ekonomske i društvene prilike vladale i u Našicama, jer iz dokumenata znamo tu za postojanje duhovne i svjetovne gospode, a isto tako i za postojanje »castruma« iz kojega se razvila varoš (civitas).

Novi vijek. Iza mohačke katastrofe 1526. išle su opetovano velike turske vojske kroz Slavoniju na Ugarsku, te je konačno 1529. g. sav Srijem sve do Osijeka osvojen od Turaka. Mnoga mjesta u križevačkoj i požeškoj županiji razorena su 1532. Iza opsade Kisega 1532. prolazila je turska vojska i Podravinom i Posavinom i svuda harala i

¹ Ovaj toponomastikon je značajan, jer znači Selo opatica.

² Vidi Bösendorfer, op. cit. str. 100/101.

³ Csánki, op. cit. str. 463 i Bösendorfer, op. cit. str. 106.

⁴ Vidi Nada Klaić. O feudalnoj formaciji u srednjovjekovnoj Slavoniji, u Hist. zborniku IV, 1951. str. 107 do 132.

plijenila. Iste godine daruje sultan Našice i Podgorač svome velikom veziru Ibrahimu. G. 1536. zauzeše Turci Požegu; godine 1537., nakon neuspjele vojne Kacijanerove Slavonija se uza sve napore više nije mogla osloboditi. G. 1538. ustroje Turci sandžak u Požegi, kojem su uz Osijek, Vukovar, Đakovo, Brod etc. pripale i Našice¹. Požeškim sandžakatom upravlja bosanski paša.

U crkvenom pogledu slavonskim župama upravljaju tada namjesnici zagrebačkih biskupa. Među poznatije namjesnike spada beogradski biskup Matija Benlić (1652. g.) i fra Petar Nikolić (1660. g.) — Franjevci nisu ostavljali svoje vjernike za čitavo vrijeme turske dominacije (»Kuda Turčin s ćordom, tuda fratar s torbom«). Priznavali su duhovnu vlast zagrebačkog biskupa, a i biskupski namjesnik birao se katkada iz njihova reda. Inače su stajali često u opreci s katoličkim svećenstvom, a u otvorenom sukobu s pravoslavnim svećenicima, jer da su ovi nahuškani od Turaka franjevce progonili, globili i pljačkali².

Franjo Asiški, osnivač franjevačkog reda, pod uticajem učenja valdenza, propovijedao je siromaštvo i pokajanje, što je kod franjevaca i valdenza bila samo reakcija masa protiv ugnjetavanja i nejednakosti u feudalnom poretku. No dok su valdenzi gonjeni ognjem i mačem, franjevce je crkva uzela pod svoje okrilje, koristeći se lošim iskustvom, koje je stekla goneći valdenze u krajnju ljevicu. Franjo je tražio, da njegove pristalice rade i da se izdržavaju od rada svojih ruku. To, kao i njegov negativni stav prema svakoj učenosti, posebno prema teološkim i pravnim zasadama svoga vremena, pridonijelo je izvjesnoj popularnosti franjevaca među narodnim masama u Italiji i u drugim zemljama.³

U našoj domovini već je u 13. st. postojala njihova »slovenska redodržava« (»provincia Sclavoniae«), koja je obuhvatala samostane pod turskim gospodstvom.

Zanimljivi su podaci, koji se mogu naći o našičkom franjevačkom samostanu u šematizmu Provincije Hrvatske sv. Ćirila i Metodija⁴, a koji se bez sumnje osnivaju na tradiciji, zapisanoj u mnogobrojnim franjevačkim kućnim kronikama. Prema šematizmu smatra se, da je u Našicama već 1260. g. bilo frataru, ali da je vjerojatnije, da su oni g. 1321. naslijedili Ivanovce, od kojih su preuzeli i staru crkvu i dom, nekad od templara sagrađene. Na poč. 17. st. zapremiše i obnoviše fratri Bosne Srebreničke samostan i on se od 1660. spominje kao formalni konvent. U prethodnom vijeku (dakle 16.) da je postojala velika crkva u Našicama, a viđale su se i ruševine samostana opatica klarisa i još neke crkve sv. Petra. Inače šematizam izrijeком tvrdi, da je za cijelo vrijeme turskog gospodstva u Našicama postojao samostan, a isto tako i u Velikoj. U našičkom samostanu da je postojala gramatikalna škola, a nekad da je tu bio novicijat i »studium philosophicum«.

Ako su franjevci naslijedili Ivanovce i od njih preuzeli staru crkvu i dom templara, onda bi se smjelo pemišljati, da su i templari imali crkvu i samostan na mjestu, gdje su danas franjevci, samo su to dakako bile gotičke građevine.

¹ Bösendorfer, Crtice, str. 315—334.

² Bösendorfer, op. cit. str. 328, 329,

³ Udaljeov, Kosminski, Vajnshtajn, Istorija srednjeg vijeka Beograd 1950, I. v. str. 362—365.

⁴ Schematismus Provinciae Croatiae, Zagreb, 1940, Franjev. tip. str. 43, 44.

Kakovu su ulogu imali i kakav život provodili franjevci pod Turcima, vidi se iz mnogih dokumenata, objelodanjenih u Acta Bosnae od franjevca Fermendžina.

Tako god. 1630. Petrus Massarechi, barski nadbiskup odgovara na neke prigovore protiv bosanskih fratarâ, te hvali njihovu revnost i dodaje, da zasada nije korisno zahtijevati novu biskupiju između rijeka Save i Drave, jer blizu Đakova se nalazi *našički samostan*, a na granicama Hrvatske kod Požege je glasoviti samostan Velika, pa iz poštovanja prema tim samostanima, kojih fratri vode brigu nad 150 crkava, i iz razloga, što su ta dva samostana pripojena bosanskima, ne bi bilo uputno osnivati novu biskupiju između Drave i Save.¹

God. 1633. katolički puk sarajevski, banjalučki i požeški moli Svetu kongregaciju de propaganda fide, da mu dade fra Hijeronima Lučića za biskupa, hvali njegove napore i zasluge za širenje Kristove vjere s onkraj Save, gdje je on prvi mnogo naroda obratio Kristu, osobito u Našicama. Lučić da je restaurirao mnoge crkve u toj zemlji i jedan samostan: sv. Antuna u Našicama, gdje tada stanuju patri u velikom broju.²

Iz Fermendžina saznajemo, kako su u tursko doba jednom prilikom odveli u lancu vezanog gvardijana iz našičkog samostana³, kako je drugom prilikom bosanski paša bjesnio protiv fratarâ, te oplienio našičke fratre sa 2.000 škuda⁴; kako se 1644. godine u Našicama nalazio poznati, pohlepni i ozloglašeni bosanski biskup Toma Marnavić⁵, te kako su se našički fratri, uz veličke, izjasnili protiv toga, da bi im bio Toma Marnavić biskupom⁶.

God. 1660.⁷ polazi vikar zagrebačkog biskupa Petra Petračića, fra Petar Nikolić na kanoničku vizitu u Slavoniju te opisuje sve slavonske župe za koje misli, da spadaju pod zagrebačku biskupiju i tom prilikom izvješćuje, da se između Save i Drave nalaze samo dva samostana male braće (t. j. franjevacâ) i to u Velikoj i u Našicama, a da su pod brigom oba samostana sve župe, osim četiri u župa, koje su pod svjetovnim starješinama. Našički samostan, posvećen sv. Antunu Padovanskom da privlači o blagdanu svog patrona kao i na dan uzašašća Marijina mnoštvo svijeta sa svih strana. Tada da je postojala još jedna crkva nedaleko samostana, udaljeno »koliko je dobaciti kamenom«, a posvećena je sv. Trojstvu.

Na zapadu našičkog samostana, udaljeno »koliko je dobaciti kamenom« nalaze se tragovi urušenih zidova, koji se zovu Klara, a možda da to bijaše samostan nekadašnjih opatica klarisa. Fra Nikolić spominje, da je nedaleko odavde još jedna čitava crkva, s tornjem, pokrivena, a zove se po svetom Martinu; i u njoj se vrlo često služi misa; na blagdan

¹ Fermendžin, Acta Bosnae, izd. Monum. spect. hist. Slav. merid. str. 401/2.

² Fermendžin, op. cit. str. 414.

³ Fermendžin, op. cit. str. 421.

⁴ Fermendžin, op. cit. str. 423.

⁵ Fermendžin, op. cit. str. 452.

⁶ Fermendžin, op. cit. str. 484 i 487.

⁷ Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, Zgb, 1891. II. str. 8 i dalje; — Fermendžin op. cit. str. 492—498.

sv. Martina dijeli se oprost, a svećenik se šalje iz franjevačkog samostana iz Našica.

God. 1688. u službenom popisu Slavonije Našice imade 700 duša, a 1900 komada krupnog blaga¹.

God. 1698., dakle nakon oslobođenja od Turaka, opisuju se Našice u sumarnom popisu Slavonije, koliko je potpadala pod kcmoru: da imaju stari grad (arx) i trg (oppidum) sa 8 sela i da daju prihod od 200 fl., odnosno zajedno sa svih 8 sela 1.030. (Vukoieffczi 120, Gradacz 40, Czermosniak 120, Zeona 110, Badóracz 110, Zollian 150, Klokoczevacz 40, Ribnjak 140).²

God. 1702. kod popisa nove gcspoštine Karaševo spominje se, da mjesto Karaševo³ leži »non procul a via regia eundo Naschizam«, a selo »Koska«⁴ da je udaljeno 3 sata od Karaševa i da leži »penes viam regiam eundo Naschitzam meridiem versus in sylvis«; za »praedium Czred« da leži⁵ »penes sylvas non procul a via regia eundo Naschitzam meridiem versus«. Kako se vidi »regia via« u novije doba ono je, što je za srednji vijek bila »magna via«. Povoljan smještaj podno Krndije uvijek je određivao smjer i živost prometa, pa tako i značaj Našica.

Iza izгона Turaka Našice najprije pripadaju brodskom pukovniku Ivanu Ferdinandu Kiba, barunu od Kinsfelda, koji je komori trebao da isplati svotu od 29.506,30 forinti. Kako on to nije učinio, kralj Leopold proda imanje g. 1703. Katarini Caraffa za 40.000 fer. God. 1723. darova kralj Karlo VI. to imanje knezu Lampergu. Knez Lamperg prodade Našice 1726. g. generalu i osječkom tvrđavskom zapovjedniku Antunu pl. Oduyeru za 20.000 for. Udovica Oduyerova prodade opet Našice 1734. g. Josipu i Ignji barunima Pejačević za 18.000 for.⁶

Godine 1703. počinju se voditi Matice krštenih u Našicama. Najstarija knjiga, formata 21 x 16 cm, uvezana u žućkastu kožu ima na 1. strani naslov: *Liber baptizandorum Conventus, et parochiae s. Antonii Nassiczarum Pagorumq eiusdem Parochiae et Distristus*. Prvi upis glasi: »Anno Dni 1703 Die 11 7bris Ego Fr. Franciscus Studich, de Licentia mei Pris Superioris, Guardiani ac Parochi Conventus et Ecclesiae S. Antonii Nassiczarum, Baptizavi Infantem Die 3tia Natum ex Christoforo, et Catharina Coniugibus in Pago Vukoievczi de gentibus, Cui impositum est Nomen Martinus: Patrini fuerunt Joannes Kovachevich, et Anna Coniux a Vukoievizi.«⁷ (»Godine Gospodnje 1703. dana 11. septembra, ja fratar Franjo StudiĆ, po odobrenju mog pretpostavljenog, gvardijana i paroha samostana i crkve s. Antuna u Našicama, pokrstio sam dijete, rođeno 3. dana od Kristofora i Katarine, supruga u selu Vukojevcima od roda(?)

¹ Smičiklas, op. cit. str. 32.

² Smičiklas, op. cit. str. 70.

³ Smičiklas, op. cit. str. 120.

⁴ Smičiklas, op. cit. str. 123.

⁵ Smičiklas, op. cit. str. 132.

⁶ Vidi Bösendorfer, op. cit. str. 355 i E. Laskowski, Imanja virovitičke županije od vremena oslobođenja Slavonije do god. 1766. u Vjestniku zem. arhiva, god. III. 1901. str. 151.

⁷ Ove podatke iz arhiva, kao i neke druge iz literature za ovaj historijat stavio mi je na raspolaganje dr. K. Firingner, arhivist osječkog Drž. arhiva.

kojemu je nadjeveno ime Martin: Kumovi bijahu Ivan Kovačević i žena Ana iz Vukojevaca.»

Da se vidi, koliko je Ivan Stražemanac, kojega je rukopis o historijskom prikazu provincije Bosne Srebreničke, dr. Josip Bösendorfer za štampu priredio i dopustio, da se njime poslužim, važan izvor za proučavanje slavonske povijesti, neka posluži ovdje u prijevodu njegov pasus o našičkom samostanu, napisan na latinskom jeziku g. 1730.

Ma da je piscu glavna tema našički samostan, ipak on vidi i opisuje taj samostan kao dio jedne cjeline, za koju ne škrtari opažanjima, već priča laganim stilom o svemu, što je njegov živahni duh i fantaziju pobudilo. Dotiče se prirode (šume, rijeke, izvori, ribe), nedavnih ratnih oštećenja, postojećih ruševina iz davnine (samostan klarisa, crkva sv. Petra, crkva sv. Katarine u Zoljanu); daje iscrpan opis zgrade samostana i crkve u Našicama, što nije samo od pomoći kod analize obih zgrada, koje su već prije turskog vremena postojale, već je od koristi za povijest arhitekture i umjetnosti kod nas uopće; opisuje ekonomiju samostana (vrtove, voćnjake, livade, mlin); spominje okolna sela onoga vremena, imena livada, pustoselina, što je za toponomastiku vrijedan prilog; za historiju i etnologiju dragocjena je bilješka o prastarom selu Martinu, kad veli, da su ga naselili ljudi iz Zrinja, što osvjetljava migracije u opustjela sela na poč. 18. stoljeća; najzad vrijedan je prilog za historijski razvoj mjesta Našica i bilješka, da je oko 1730. g. u Našicama bilo samo oko 50 kuća.

»O samostanu sv. Antuna Padovanskoga u Našicama«

»Među gustim šumama, koje se međusobno dotiču, smješteno je selo, zvano Našice, a kaže se da je cno u starini bilo velika varoš, no zbog brojnih ratova jedva se sada na tom mjestu nalazi 50 kuća. Sa zapada na početku toga sela sada je naš samostan, osnovan g. 1373. Nedaleko od tog samostana vide se prema Požegi temelji staroga samostana opatica klarisa (a oko tih ruševina je šljivik i pekara samostana); oko 500 koračaja od tog našeg samostana pak prema osječkoj strani sada se nalazi jedna sjajna neoštećena crkva, posvećena sv. Trojstvu (a iza ove crkve prema Đakovu vide se ruševine crkve sv. Petra Apoštola i to se mjesto zove Petrovišće; prema zapadu pak na brdu je stara crkva sv. Martina, biskupa; ispočetka je bila u pustoši, a sada ju nastavaju ljudi iz Zrinja; iza ove crkve nedaleko je selo Motičina sa crkvom Svih Svetih. Sve do sada nalaze se u selu Zoljan ruševine crkve sv. Katarine, djevice i mučenice.) Od samostana prema sjeveru, udaljeno 1/4 sata nalazi se u ljupkoj dolini rijeka bogata ribama (a na toj rijeci je mlin, koji pripada samostanu, a pokraj mlina livada, koja pripada samostanu. Ima i drugih livada koje pripadaju samostanu, a to su Gvardijanica, Gregečica, Barjektarica, Šipovac; jedna pustoselina prema zapadu zvana Ribnjak prostire se sve do mlina, a o ovim posjedima, da možemo uzdržavati novicijat, dana su nam svjedočanstva mnogih carskih činovnika. Pokraj samostana su dva mala cvijetnjaka, a iza crkve preko drumu je veliki vrt za uzdržavanje kuhinje, koji ima uza se i šljivik, kao i u Ribnjaku. Nedaleko od ovog većeg vrta je izvor zvan Kamenovac, a prema Požegi, jednu germansku milju daleko, nalazi

se vrlo zdrav izvor pod brdom, zvanim Amojevac, gdje su kupala zmija. Ta zmija leti, voli brda, a kloni se močvara. I na Ribnjaku ima različitih izvora). Zemaljski gospodar ovoga mjesta je gospodin grof de Odviger, a crkveni gospodar je zagrebački biskup. Ovaj samostan ima jedan claustum, tri dormitorija, a jedan trakt sa refektorijem, kuhinjom i s udobnim ćelijama podigli su sa zapadne strane g. 1712. naša braća od darova prijašnjih dobročinitelja. Trakt pak s južne strane nije istog oblika, on sve do sada stoji od vremena osnivanja. S istočne strane naši su također trakt obnovili iz temelja. (Trakt sa zapada, i gornji i donji pod svodom je, dok su druga dva bez svoda). U ovome samostanu najprije je bio novicijat, poslije studij filozofije, a sada je profesorij. Svih članova familije zajedno s parosima imade 30. Parohije imaju Orahovica, gdje jedan služi, u Sopju također jedan, u Miholjcu također jedan, u Valpovu tri, u Petrijevcima jedan. Miholjac, Valpovo i Petrijevcu podvrgnuti su jurisdikciji pečujskog biskupa; Orahovica, Našice i Sopje podložni su jurisdikciji zagrebačkog biskupa; Gorjani i Vrbica đakovačkog, ali Vrbica je ove godine 1750. vraćena po osječkom provincijalu Jankoviću. Ovaj samostan vrši župničku službu u Našicama, kod sv. Martina, u Motičini, Seoni, Zoljanu, Crmošnjaku, Vukojevcima, Podgoraču i Koški. Crkva ovog samostana sagrađena je također u davнини i posvećena sv. Antunu Padovanskome; (najprije je bila pokrivena hrastovom šindrom, a g. 1750. stavljena pod krov od crijepova; ona je bez svoda, samo svetište je bilo pod svodom, ali zbog velikih ratova i zbog oštine zraka bijaše razorena, sad je pak pod drvenim svodom, tesanim i oslikanim). Ta je crkva posvećena 14. IX. 1707. g. od zagrebačkog biskupa gosp. Martina Brajkovića. Imade 7 oltara: veliki je posvećen Antunu Padovanskome, a imade čudotvornu sliku toga sveca od znamenitog nekog slikara, koja je u Italiji velikom vještinom naslikana (g. 1685.), a ukrašena je mnogim zavjetnim darovima; nju štuje mnoštvo iskupljenih ljudi, naročito na blagdan toga sveca i na blagdan Uzašašća Marijinog. Sa strane evanđelja prvi je oltar sv. Josipa, drugo je nedavno podignuto vrlo lijepo ukrašeno svetište Bl. Djevice Marije, treće je oltar sv. oca našeg Franje; (kod ovih svetišta su stavljene gvozdene ograde). Sa strane epistole prvo je do sakristije svetište sv. Križa, drugo je sv. Ivana Krstitelja; treće još nije dovršeno. (Iza velikog oltara je kor sa svojim sjedalima za službu božju, isto tako ima kor na kraju crkve za orgulje, koje su nabavljene g. 1710. Ima kriptu ispred i iza velikog oltara. U ovoj crkvi leži pokopan u koru iza velikog oltara fra Nikola Ogramić a Plumbo, biskup đakovački ili bosanski, koji je tu sahranjen, pošto su ga u Đakovu u njegovu biskupskom sjedištu razbojnici zaklali, te pošto su ga g. 1701. prenijeli u Našice bez ikakvog znaka raspadanja ili smrada, premda je dugo ostao nesahranjen, kao što se zna iz svjedočanstava carskih činovnika, što su ovdje obavili sprovod, ispisanih na kamenom spomeniku ugrađenom u onaj zid). Pokraj ove crkve s južne strane je velik toranj, koji se gradio od 1712. do 1714. g. (u njemu su velika zvona, a ima i sat). Ova crkva je bogata svetim posuđem srebrnim i običnim, te sjajnom odjećom, a i sakristija je ukrašena od istih naših otaca. Ovoga svega prvak između ostale braće je neki

o. Marko Bulajić iz Sutjeske, eksprovincijal, čijom su brigom i pažnjom mnoge stvari u ovu crkvu donesene iz raznih krajeva, naročito iz Italije. Samostani u Našicama i Velikoj postojali su za cijelo vrijeme Turaka pod naslovom gvardijanata. U ostalim pak mjestima i varošima oci naše provincije postojali su neuskolebano u rezidencijama ili pod naslovom župnika. Ovaj samostan nije imao dosada nikakovog osnivača. Mjesto ovo spada izravno pod Njegovo Veličanstvo, a neizravno pod zemaljskog gospodara nekog gosp. baruna Josipa Pijačevića. U duhovnom pogledu stoji pod biskupom zagrebačkim. Udaljeno je od Osijeka, metropole Slavonije, oko 8 germanskih milja, a od Požege 6¹.

G. 1730. bio je u Našicama zagrebački kanonik i opat Juraj Dumbović po nalogu zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, da obavi kanonsku vizitaciju našičke župe. U izvještaju, koji je R. Horvat iz Dijecezanskog arhiva u Zagrebu objelodanio², Dumbović opisuje raspored crkve i njeno uređenje, opisuje oltare i inventar sakristije. Ujedno nabraja župni posjed: 12 jutara oranica, livade, koje 40 kosaca može pokositi u jednom danu, vrtove i vććnjak, te vinograd, koji može 20 kopača okopati u 1 danu. Našice, veli Dumbović, ima 36 rkt. kuća. Spominje i crkvu sv. Trojstva i crkvu sv. Martina. — Za onoga, koji bi obrađivao povijest barokne umjetnosti u Slavoniji, Dumbovićev izvještaj dobro bi poslužio za upotpunjavanje opisa našičke crkve i njenog inventara iz rukopisa Ivana Stražemanca.

U Passardijevom popisu imanja virovitičke županije iz g. 1745., koji je sastavljen prilikom reinkorporacije donje Slavonije i Srijema kraljevini Hrvatskoj, nalazimo ovaj sastav našičkog imanja: »Našice: Trgovište Našice s $9\frac{3}{24}$, Vukojevci s $9\frac{18}{24}$, Selna s 6, Gradac s $3\frac{15}{24}$, Klokočevci s $6\frac{10}{28}$, Podgorač s $8\frac{12}{24}$, Čermošnjak s $3\frac{18}{24}$, Gornja Motičina s $2\frac{21}{24}$, Donja Motičina s 10, Soljan s $6\frac{18}{24}$ i Šušnjari s $1\frac{5}{24}$ selišta. Ukupno 68 selišta«. (Jedna sesija ili selište je 24 jutra). Pod neka imanja u županiji spadale su i pustoseline ili predija, koja su posebice popisana, »a pod Našice spadahu predija Stipanovci s 12; Gjurgevac s $1\frac{12}{42}$ i Ostrožinski s $2\frac{12}{24}$ pustih selišta. Ukupno 16 pustih selišta.« Imanje Našice sastojalo se dakle u prvoj poli 18. st. od 1 trgovišta, 10 selišta i 3 pustoseline.

Iz istog popisa doznajemo još i za poreze i daće, što su imanja plaćala eraru, kojega se blagajna nalazila u Osijeku. Porez je iznosio godišnje 19 forinti od svakog napućenog selišta: daća se davala u svrhu utvrda, a iznosila je godišnje 2 for. 50 novčića od svakog napućenog selišta. Imanje Našice plaćalo je 1.292 for. poreza i 170 for. daće za utvrde.³

U županijskom arhivu virovitičke županije imade mnogo dokaza o teškom stanju kmetova i pod županijskom upravom od 1745. g. dalje, tako da kmetovima život nije olakšan, jer su i županijski činovnici ugnještavali kmeta kao i spahijski oficijali. Poznata je seljačka buna i

¹ O Našicama ima sličnih podataka u knjižici franjevca Placida Belavića: Našice (štampana u Vukovaru), gdje se na str. 21^a do 25 citira našički kućni kroničar iz poč. 18. st. Lako se vidi, da je i taj rukopis, bar što se vijesti o Našicama tiče, ovisan o Stražemancu, iako se potpuno s njim ne podudara.

² Vidi R. Horvat, Slavonija, Knj. I. Zagreb, 1936. str. 113 do 116.

³ E. Laszowski, op. cit. Vjestnik zem. arkiva, god. III. 1901. str. 70—72.

ustanak g. 1755., koji su zahvatili Slavoniju od Virovitice do Našica. O toj buni izvješćuje županiju Josip Pejačević dopisom od 21. III. 1755., te veli, da su buntovnici naoružani kuburama, puškama, sjekirama i kosama uzbunili sva sela spahiluka orahovičkog i našičkog, povezali i okovali sve knezove i pandure i povelili ih sa sobom. Svijet da se zaplašio i pristao uz buntovnike. Jedna četa pod Ostojem Stojićem da je došla u Našice, provalila u dvor i opljačkala ga.¹

Kad je kraljica Marija Terezija poslala u Slavoniju istražnu komisiju, da od županije zatraži sve spise, koji se tiču bune i sve tužbe, koje su kmeti podnijeli županiji, bilo protiv spahija, bilo protiv njihovih oficijala², došle su tako komisiji u ruke i tužbe kmetova protiv Josipa Pejačevića. Iz tih tužbi se vidi, da je on bio nasilan, jer je jednom seljaku oteo vinograd, drugom je zamijenio šljivik lošijim šljivikom, neke je seljake dao šibati, jer nisu htjeli otstupiti svoje zemljište; nekom je seljaku dao silom šljivik iskrčiti, nekima je oteo grunt, naseljivao je Švabe i njih protežirao, i t. d., i t. d.³

Na temelju materijala istražne komisije došlo je 1756. g. do privremene regulacije urbarijalnih odnosa, a tek 1762, g. do konačne regulacije, ali znamo, da se položaj kmetova nije ni tada bitno izmijenio.

Franjevac Emerik Pavić piše g. 1766.⁴ u svom djelu o historiji provincije Bosne Srebreničke i o našičkom samostanu. Tom prilikom opisuje Našice, da su nekad bile »amplissima civitas«, i da imaju staru i veliku crkvenu zgradu, koja još postoji, a posvećena je sv. Trojstvu. (Po još živoj tradiciji Našičana, ta je crkva bila na istočnoj strani glavnog trga, otprilike na mjestu, gdje je do nedavna stajao Marijin kip).

Dalje Pavić: kako Našice u njegovo doba imaju samo oko 70 kršćanskih domova, pretvoren je grad »civitas« u »oppidum«. I on dodaje, da se »nedaleko prema Požegi vide ruševine nekadašnjeg cenobija klarisa; a ¼ sata hoda udaljeno, u nekoj ljupkoj dolini, teče potok, bogat raznim ribama«. Spominje uz ostalo i veliki fratarski voćnjak i elegantan vrt. Pavićev opis Našica pokazuje veliku ovisnost o opisu Stražemanca.

Za noviju povijest Slavonije pa tako i Našica vrlo je zanimljiva knjiga Fr. W. von Taubea »Opis Slavonije i Srijema«, koja je na njemačkom jeziku 1777. g. štampana, a sadrži vlastita piščeva opažanja prilikom putovanja po Slavoniji. Citirat ćemo samo ona mjesta, koja su karakteristična za daljnji historijski razvoj Našica. Tako pisac kaže⁵, neka nitko ne traži u Slavoniji lijepe gradove, dvorce ili trgovišta, jer je sav rimski sjaj ovdje već davno nestao uslijed barbara (Sarmata, t. j. Slavena i Turaka), a građevinstvo je tako jadno, da se vide samo jadni gradovi bez pločnika (osim Petrovaradina i Osijeka) i bez kamene građe. Ponajviše se gradi od drveta i lijepa, a pokriva se šašom

¹ Bösendorfer, Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. g. u Radu Jug. ak. br. 242, Zgrb, 1931. str. 16—19.

² Bösendorfer, op. cit. str. 30.

³ Bösendorfer, op. cit. str. 40, 41.

⁴ Em. Pavich, Ramus viridantis olivae, . . . seu paraphrastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae . . . Budae, 1766. str. 296 i 298.

⁵ Taube, Beschreibung Slavoniens und Syrmiens, Leipzig, 1777. Knj. I. str. 51.

i trskom, jer opeke su preskupe. Lijepe su samo vojničke i duhovne zgrade: samostani grčkih kaluđera, franjevaca i nekadašnjih isusovaca, te kasarne¹. I dvorci su gotovo svi jadni. Nitko ne će u turskom susjedstvu graditi lijepe i skupe građevine. Osim toga je većina vlasnika plemićkih dvoraca gotovo uvijek u tuđini, gdje i stanuje. Seljačke kuće su kolibe od lijepa sa slamom i krovom od trske, pa nemaju ni stakla na prozorima. Dimnjak im strši kao tornjić i stoga izgledaju kao kapelice².

Poprečno jedno selo nosi plemiću oko 1.000 for. godišnje prihoda, nastavlja Taube. Velika je šteta, da te goleme svote odlaze iz zemlje, jer plemići posjednici tih imanja stanuju na svojim posjedima u Ugarskoj, Njemačkoj i Italiji. Posjede oni davaju u najam ili zakup³.

Nedaleko Našica u šumi se nalazi staklana, koju su njemački fabrikanti podigli, a broji 40 radnika. Izrađuju stakleno posuđe i prozorska stakla, koja ali zimi obično uslijed hladnoće pucaju. Ovu robu izvoze i u Tursku⁴.

Posjed Našice velik je 2 i po kvadratne milje, te je omeđen bregovima, šumama i močvarama; vlasnik grof Pejačević, kome i Virovitica pripada, tako je uredio ovaj posjed, da on obuhvata 14 sela. U bregovima se tu i tamo vide bogate naslage ugljena⁵. O mjestu Našicama, kaže, da su »ein schlecht gebauter Burgfleckchen« s velikim samostanom franjevaca, koji imaju i župu⁶.

Oдавде да води преко села Кошке насип кроз моčваре за удобност путника, а главни друм од Осијека у Пожегу и Градишку да иде преко овог насипа, који је прилично широк и 1 милју дуг.

Godine 1819. vedrije piše Johann v. Csaplovics o svemu što je vidio na putovanju kroz Slavoniju. On veli da su na cesti od Osijeka do Požege sama pravilna naselja i zapravo lijepa. Sve se tu promijenilo, kaže, otkad je pisao čestiti Taube⁷. Njemu je palo u oči, da osim kapucinskog samostana u Osijeku, u Slavoniji imade samo red franjevaca, pa da je i car Josip jednom zgodom Slavoniju nazvao franjevačkom zemljom.⁸ Tada je bilo franjevaca u Osijeku, Brodu, Požegi, Našicama, Cerniku, Vukovaru, Iloku, Šaregradu i Zemunu, a ukupni broj monaha bio je 130. Pisac opisuje putovanje od Osijeka do Našica i veli, da se sve do Našica »einem hübschen und grossen, dem Herrn Grafen Vincenz Pejachevics gehörenden, mit einem Franziskaner Kloster versehenem Orte« putuje na posve ravnoj do 10 hvati širokoj cesti, koja vodi kroz šumu. Lijevo i desno zbog sigurnosti šuma je isječena, tako da vožnja ide kroz aleju oko 30 hvati široku. Ljeti je ta vožnja vrlo ugodna, čovjeku se čini, da putuje kroz engleski vrt. Ali za loša vremena putuje se očaj-

¹ Taube, isto, str. 51.

² Taube, isto, str. 52.

³ Taube, isto, str. 54.

⁴ Taube, knji. II. str. 22.

⁵ Taube, knji. III. str. 48 i 49.

⁶ Taube, isto, knj. III. str. 49.

⁷ Johann v. Csaplovics, Slavonien und zum Theil Croatien, Pesth, 1819. II. str. 347/3.

⁸ isto, II. str. 3.

no. Doduše, na jednom dijelu puta još postoji rimski drum, ali i taj je već u lošem stanju¹.

Franjevac Gregorije Csevapovich, koji g. 1830. piše o franjevcima provincije sv. Ivana Kapistrana (nastala g. 1757. odijelivši se od boscanske vikarije), također veli, da je samostan u Našicama vjerojatno postojao već 1321., i da su tu bila održavana kapitula 1321., 1323. i 1337; da je samostan predan fratribus 1450., da je od Turaka bio opustošen, a g. 1662. obnovljen.²

I Čevapović spominje ruševine konventa klarisa i crkve sv. Trojstva, ali da su u ono doba bile srušene sa zemljom.

Ruševine samostana klarisa dakle, spominju fra Nikolić u vrijeme Turaka u 17. st; fratri Stražemanac i Pavić u 18. st., a Čevapović u 19. st.

Klarise je osnovala Klara Asiška g. 1212. u zajednici sa Franjom Asiškim. Kao abatisa upravljala je samostanom »San Damianom« u Asisiju 40 godina ustrajno se boreći, da sačuva ideal siromaštva. Dva dana prije njene smrti, 9. kolovoza 1253., potvrdio je papa Inocentije IV. Regulu, koju je ona sama napisala. Za njenog života bilo je u Evropi podignuto već 75 njenih samostana. U našim krajevima spominje se kao najstariji onaj u Zadru, osnovan 1260. Samostan u Splitu osnovan je 1306. g. i postoji neprekinuto sve do danas. Od značajnijih, premda rijetkih klariških samostana kod nas su postojali još u Dubrovniku (ukinut za cara Josipa II.), Kotoru, u Križevcima, Čazmi, Virovitici, Požegi i u Zagrebu. U Zagreb su došle 1646. g. gdje im je sagrađen samostan na Griču, u »Popovu turnu«. Reskriptom cara Josipa ukinute su 1782. Danas se u NRH nalaze Klarise samo u Splitu, u Samoboru i na Rabu.

Iz citata ovdje nanizanih iz vremena iza Turaka probijaju se jasno ove ekonomske, prometne i društvene činjenice novije historije Našica: mjesto Aba zapremaju sada Pejačevići³, mjesto templara i ivanovaca franjevci. Još se u 18. st. spominje potok, koji je u sredovječnim listinama istican; spominju se šume i njihova eksploatacija; »via regia« igra istu ulogu, kao »via magna« u srednjem vijeku; spominju se bregovi i njihovi rudnici. Novo je industrija u vezi s eksploatacijom šume, t. j. tvornica stakla.

I danas su još u Našicama ostali vrlo markantni tragovi duhovne i svjetovne gospode, koja su u prošlosti ovdje dominirala. Uz srednjovjekovne arhitektonske objekte, koji su ranije spomenuti, sad bismo mogli iz novije historije pribrojiti: franjevačku crkvu, koja je bila tokom 18. i 19. st. barokizirana, te se odlikuje bogatim oltarima, kićenim grofovskim oratorijem i korom sa zanimivim drvorezbarijama 18. st.

Barokni stil je crkva prihvatila u doba reformacije nakon svoje pobjede nad protivnicima, prema tome on nije nastao u vjerskom zanosu kao gotički, već u triumu, te više izražava snagu, oholost, bogatstvo i smionost, negoli pobožnost i poniznost. Taj je stil zavladao nakon Turaka i u svim crkvama Slavonije sve do kraja 19. st. Slavonija ima zanimivih baroknih crkava, a među njih svakako spada i našička.

¹ isto, I. str. 25/26.

² Gr. Csevapovich, Recensio observ. min. prov. S. J. a Capistrano etc. Budae, 1830. str. 43 do 81.

³ O Pejačevićima, koji u svojoj genealogiji iskazuju niz značajnijih ličnosti, gl. Franjo Jagodić, Dr. Matija K. I. barun Pejačević u Zborniku »Mursa«, Osijek, 1936. i Bösendorfer, Kolonija Ciprovčana u Osijeku, u Narodnoj starini, 29, str. 213 do 221. — Usporedi i Šišić, Županija virovitička u prošlosti, Osijek, 1896., str. 124 do 125, gdje se nalazi genealogija.

Uz crkvu i samostan u Našicama se ističu oba Pejačevićeva dvorca iz 18. st. i poč. 20. st. s velikim parkom, i, grobnica Pejačevićevih na uzvisini, s koje se pruža dalek vidik (gradio ju je u obliku kapele pseudo-gotičkog stila g. 1880. poznati arhitekt u Hrvatskoj H. Bole).

U daljnjem urbanističkom razvoju Našica trebalo bi nastojati, da sredovječni i novovjekli spomenici feudalnog doba nesamo budu očuvani, već i jače naglašeni i dovedeni do izražaja, jer će oni probuditi u svakome, i domaćem i stranom, živ historijski interes, izraziti će historijski značaj Našica i tako izgledu Našica dati neki čar i živost, koju mnoga i veća mjesta Slavonije ne mogu imati zbog svoje monotonije uslijed nestašice markantnijih historijskih spomenika.

Građa, koja je ovdje sakupljena i hronološki sređena o prošlosti Našica ima da posluži za daljnje proučavanje, naročito za ispravno ocjenjivanje kulturno-historijskih spomenika, koji su se tu očuvali. Ujedno smatram, da ova građa pokazuje, kako i u koliko se opće ekonomske, socijalne i kulturne prilike reflektiraju na historijskoj građi jednoga mjesta.

ZUSAMMENFASSUNG

GESCHICHTSÜBERSICHT DES ORTES NAŠICE

Anlässlich der Ausgrabungen in Našice, die unter der Leitung des Museums Slavoniens in Esseg in den Sommermonaten des Jahres 1953 u. 1954 unternommen wurden u. die die Fundamente eines festen mittelalterlichen Bauobjektes ergaben, gibt die Verfasserin eine historische Übersicht des Ortes Našice aus mittelalterlichem Quellematerial u. aus Beschreibungen des 17., 18. u. 19. Jahrhunderts. Die Ausgrabungen werden im Sommer 1955 zu Ende geführt werden, und nachher wird ev. am Plateau des Hügels ein Park angelegt.

Aus mittelalterlichen Urkunden steht fest, daß Našice im Besitze des Tempel- u. nach 1312 des Johanniter-Ritterordens war, ebensowohl als der ungarischen Feudal-Herren »de generis Aba«, die eine Burg hier erbauten. Wo diese Burg u. dieses Ordenskloster standen, ist bisher noch nicht möglich gewesen sicher festzustellen. Da vom Ende des 17. Jahrhunderts an Zeitgenossen (wie Nikolić, Johannes von Stražeman, Pavić, Čevapović u. a.) in Našice Ruinen eines Klarissenklosters erwähnen, welches wahrscheinlich während der Türkeneroberungen zerstört wurde, ist es nicht unwahrscheinlich, daß es sich bei den Ausgrabungen gerade um dieses Objekt handelt.

In der historischen Übersicht wird ebenso herausgehoben, daß Našice schon unter der Türkenherrschaft Sitz eines Franziskanerklosters war u. nach der Befreiung Slavoniens auch Sitz des Adelsgeschlechtes der Pejačević. Die Bauten dieser geistlichen u. weltlichen Feudal-Herren (Kirche, Kloster, Schlösser), die noch heutzutage markante urbanistische Anhaltspunkte ergeben, sollten, wie auch das Objekt das ausgegraben wird, im weiteren Ausbau des Ortes Našice zur Geltung kommen als charakteristische Zeugen geschichtlichen Geschehens.